

musulmans, mudèjars i moriscos (HIST)

Amb anterioritat a la formació del regne cristià de València i de la senyoria de Benidorm, en l'edat mitjana, hi havia a les nostres terres de la Marina una població de religió musulmana que habitava el territori des de feia segles. La conquesta cristiana no en va suposar la desaparició immediata i, durant uns tres-cents anys, la convivència entre musulmans i cristians va ser un fet característic del Regne de València en general i de la nostra comarca en particular. Benidorm no en va ser una excepció. La creació com a municipi cristià obeïa a la necessitat de controlar la població musulmana dels voltants i no es pot entendre la seua història durant els segles XIV, XV, XVI i principis del XVII sense el coneixement d'aquesta comunitat que va conservar la religió, la llengua i els costums fins l'expulsió el 1609 i va condicionar l'activitat dels cristians.

En l'època islàmica, hi hagué a Sharq al-Andalus nombroses ciutats, molt actives des del punt de vista econòmic i cultural. A la Marina, l'única ciutat que hi havia era Dénia. Segons el geògraf musulmà al-Idrisi, del segle XII, amb castell, port i drassanes, tingué una enorme importància política, econòmica i cultural i va ser la capital d'una taifa que va dominar la Marina. La resta de nuclis de població de la comarca estava format per aldees i alqueries bàsicament agrícoles, però amb un sector artesanal de certa importància.

Límit de la conquesta de Jaume I al sud del riu Xúquer establert al Tractat d'Almizra,

Jaume I conquistà del Regne de València entre 1233 i 1245. Les terres de la Marina van ser, lògicament, unes de les últimes en incorporar-se al nou Regne. El 1244 s'ocupava Dénia i a l'any següent es completa el domini de tot el sud amb l'ocupació de Biar, Castalla, Xixona i també Relleu, Finestrat, Altea i Calp. La conquesta es va fer, segons el *Llibre dels feyts*, pactant amb les comunitats musulmanes o *aljames* la rendició dels castells. Aquesta conquesta per capitulació implicava importants concessions als musulmans: fins i tot continuaren als seus llocs les autoritats islàmiques.

La conquesta cristiana es va realitzar en un termini curt de temps i sense grans moviments de tropes ni de batalles a causa de la debilitat militar dels musulmans. Per tant, la conquesta del castell de Benidorm que se celebra a les festes de Moros i Cristians no té fonament històric. Ni tan sols tenim la certesa que existira en aquella època, ja que en la documentació de Jaume I i de Pere III no es fa referència ni al castell ni al poble de Benidorm (Vegeu **castell de Benidorm HIST**).

Les terres de la Marina constituïen, al segle XIII, el límit sud del Regne de València ja que la frontera respectava els acords del Tractat d'Almirra i anava per una línia que passava al sud de Biar i Xixona i arribava a la mar pel barranc d'Aigües, al sud de la Vila Joiosa. Villena i Busot estaven en territori castellà.

Poblacions conquerides per Jaume I l'any 1245 en què Benidorm no apareix.,

Durant aquesta primera fase de conquesta, les expulsions van ser escasses. No es pretenia tampoc l'assimilació dels musulmans sinó la seua pervivència de comunitat totalment diferenciada. El nom que reben actualment aquests musulmans que vivien en territori cristià és el de *mudèjars*, que en àrab vol dir *el que té permís per a quedar-se*, encara que als documents de l'època se'ls anomena *sarraïns* i també *paliars*, o siga sota la protecció de les autoritats cristianes. Per tant, l'existència d'una majoria de comunitats rurals de població musulmana i la feblesa de la població cristiana per l'escassetat de ciutats, serà la característica demogràfica més notable dels primers moments de l'existència del Regne de València a la nostra comarca.

Però la situació va canviar a partir de 1248. Finalitzat el temps estipulat en els pactes de capitulació la major part de les autoritats musulmanes es negaren a lliurar els seus càrrecs als conqueridors i es va produir una rebel·lió generalitzada dels musulmans. Els nuclis més importants de la revolta van ser la serra d'Espadà, l'Alcoa, el Comtat i les Marines.

Els musulmans no acceptaren de forma passiva la nova situació imposada per la conquesta militar. Per això, al-Azraq, cabdill de la revolta, va trobar fàcilment partidaris per a una rebel·lió. Per aquestes raons, i per la complicada orografia de la zona, la revolta va ser difícil de sufocar i al-Azraq resistí fins al 1258. En la capitulació va estar obligat a abandonar el país, però un nebot seu rebia el castell de Polop. Ara sí que es produïren algunes expulsions de musulmans i assentaments de pobladors cristians. A Benidorm consta el seu establiment a Lliriet (Vegeu **Lliriet, alqueria de HIST**).

El 1275 es va produir una segona rebel·lió general, comandada per Ibrahim, alcaid de Montesa, que afectà les valls de Gallinera, Alcalà, Pego, Tàrbena, Guadalest i Confrides. Ibrahim es va apoderar el 1276 del castell de Finestrat. Els musulmans granadins enviaren un exèrcit comandat per al-Azraq que va lluitar durament. En la batalla d'Alcoa, malgrat haver causat greus danys als cristians, va morir al-Azraq. Poc després, els musulmans van ser derrotats en la decisiva batalla de Llutxent. L'infant Pere acabà amb els últims sublevats pel mes de juliol.

La conseqüència més immediata de les revoltes va ser un enduriment general de la situació dels mudèjars. Si en un primer moment només pagaven els impostos islàmics tradicionals, cap a finals del segle XIII, l'Església imposarà el pagament del delme i les primícies que pel seu origen religiós només hauria d'afectar als cristians. La justícia, que originàriament estava reservada al cadí musulmà, passà a mans del rei que obtenia beneficis econòmics per la commutació de les penes corporals islàmiques en penes pecuniàries. Un impost típic del món islàmic era la *sofra*. Consistia en l'obligació d'abastir les fortificacions de llenya i aigua i de participar en la reparació. Amb els cristians es transformà a poc a poc en l'obligació de realitzar treballs gratuïts de qualsevol tipus.

Una altra conseqüència de les revoltes va ser l'expulsió les minories dirigents, especialment les religioses: encarregats de les mesquites, predicadors, jutges corànics, etc. Com diu P. Guichard, *es veieren de la nit al matí i de manera violenta privats de les seues élites polítiques i culturals*. Amb la pèrdua de la seua independència política s'afegia ara la pèrdua de la independència cultural. Van quedar relegats a un estatus que Joan Reglà qualifica de *colonial*.

A partir d'aquest moment, es va establir una nova organització del territori basada en el castell que controlava un territori. Tot partint de castells islàmics preexistents, els cristians els adaptaren a la seua necessitat de controlar amb poca gent un territori extens. A la Marina n'hi havia un bon grapat: Confrides, Guadalest, Tàrbena, Callosa, Polop, Altea i Finestrat. El castell de Benidorm apareix citat a la documentació en 1321, o siga amb una data que encara que siga anterior a la creació del municipi és molt posterior al moment de la conquesta. Però ignorem si era un castell musulmà preexistent o si, como sembla més probable, va ser creat pels cristians com a conseqüència de les revoltes d'al-Azraq i

Ibrahim per tal de controlar els mudèjars.

Era Benidorm una localitat creada pels musulmans i habitada per ells amb anterioritat a la conquesta cristiana? Des dels segles XVI-XVII fins als moments presents ha estat acceptat sense discussió que era així, especialment des que Escolano ho posara per escrit. Es donava per evident que el prefix *beni-* era d'origen musulmà i per tant es deduïa que Benidorm havia estat fundada i habitada pels musulmans tot integrant-se en el Regne de València en el moment de la conquesta. Les festes de moros i cristians celebren encara la seua suposada conquesta. Però actualment les coses no semblen tan clares. La investigació filològica ha desmentit l'origen àrab de la paraula *Benidorm* (Vegeu **Benidorm TOP.**) i la investigació històrica ha posat de manifest que la nostra vila no s'anomena en els documents del moment de la conquesta cristiana. El nom de Benidorm apareix per primera vegada al segle XIV. Per tant sembla que allò que es tenia per evident no ho és tant. Actualment, tenim motius per a pensar que Benidorm és una fundació dels cristians al segle XIV.

Pel que fa a l'existència de mudèjars dins del que avui és terme municipal de Benidorm, la documentació existent ens permet afirmar amb certesa que al segle XIII hi havia població musulmana a l'alqueria de Lliriet, la qual, posteriorment, va ser donada als cristians. Sembla molt probable que l'esmentada població s'haguera instal·lat des de molts anys abans. També resulta probable que jornalers musulmans continuaren treballant aquestes terres i per tant es pot suposar l'existència de població musulmana dins del que posteriorment serà el terme municipal de Benidorm creat per Bernat de Sarrià.

Al segle XIV, tenim la certesa que, abans que Bernat de Sarrià atorgara la Carta de Poblament, hi havia un nucli de població a la punta del Canfali. Ignorem la data de la seua creació i si va ser d'origen musulmà o cristià, però no podem descartar que una part dels habitants de Benidorm en aquell moment foren mudèjars. Segon J. Torró, el territori de Benidorm formava part d'una aljama autònoma el 1270. La lectura atenta de la Carta de Poblament de Bernat de Sarrià de 1325 pot fer sospitar que musulmans i cristians convivien al terme municipal i potser al nucli urbà de Benidorm. En efecte, a l'esmentat document s'especifica dues vegades que les exempcions que atorga són per als cristians solament. S'anomenen també les carnisseries en plural (*macella sive carnicerías*) la qual cosa podria obeir, atesa

l'escassetat de població cristiana, al fet que per motius religiosos musulmans i cristians no podien tenir les mateixes. També s'a nomena el bany, element típic del món musulmà per tal de complir el precepte de la puresa ritual que estableix l'Alcorà i que sol aparéixer a les cartes de poblament musulmanes. Finalment, s'inclouen els arrossars entre els monopolis senyorials i és molt probable que estarien treballats per musulmans, per l'experiència que en tenien. Segons Rafael Azuar, el cultiu de l'arròs en Sharq al-Andalus s'havia introduït al segle XI quan, com a conseqüència de les guerres civils subsegüents a la caiguda del Califat de Còrdova, moltes persones d'Andalusia fugiren cap a la nostra zona i renovaren la seua agricultura. Tot utilitzant les zones d'albuferes i marjals del litoral feren de Sharq al-Andalus un dels centres més importants del cultiu de l'arròs. A Benidorm, aquest cultiu es localitzaria, possiblement, a la zona d'albufera del racó de l'Oix. Les alqueries eren també un monopoli que es reservava Bernat de Sarrià i si estaven treballades per mudèjars eren més rendibles.

Castell de Benidorm

Per tant, és probable que en el moment de la fundació de Benidorm, el 1325, hi haguera una població musulmana que no sabem ben bé on estava assentada; no podem excloure que una part residira dins del mateix casc urbà de Benidorm i l'altra dispersa pel seu terme municipal, a les alqueries. La documentació ens demostra que després del 1325 hi havia musulmans *paliars* o siga sota la protecció de Bernat de Sarrià. Hi ha un text de 1330 que narra

com una coca mallorquina navegava per aigües de Benidorm carregada de sal i altres mercaderies i va ser assaltada per corsaris del regne musulmà de Granada. Els mallorquins fugiren en bots cap a la costa i arribaren a un lloc anomenat *Alhaliq* (Canfali) al costat de Benidorm i els cristians i també els sarraïns *paliars* els van dir que les dues naus que havien capturat la seua coca eren sarraïns d'Espanya (del regne de Granada). El castell estava situat al Canfali i al seu costat estava Benidorm, encara sense muralles, i segons l'esmentat text sembla que vivien cristians i musulmans *paliars*.

El Castell

Posteriorment, es va prohibir que els musulmans residiren al litoral, encara que es feren algunes excepcions com a l'alqueria d'Albalat. Per altra banda, Benidorm va perdre una bona part de la població cristiana a partir de 1447 a causa dels atacs dels corsaris musulmans. Si hi havia hagut població musulmana també aquesta s'hauria reduït dràsticament. A partir del segle XVI, la població de Benidorm havia minvat considerablement i havia, pràcticament, desaparegut del seu nucli urbà.

Les relacions entre cristians i musulmans, obligats a conviure a la Marina, tindran dos aspectes fonamentals: convivència i hostilitat. Convivència, perquè es respectaren les seues peculiaritats ja que el seu treball era una interessant font d'ingressos per a reis i nobles pels drets feudals que estaven obligats a pagar. Els vassalls musulmans, fins i tot els sotmesos a jurisdicció senyorial, gaudiren de la protecció especial dels reis contra la xenofòbia

cristiana perquè se'ls considerava un bé preuat.

Els musulmans eren experts en la construcció de conduccions d'aigua. És quasi segur que les galeries subterrànies que hi havia al subsòl de Benidorm no foren túnels per a fugir en cas de perill com algunes persones opinen sinó conduccions d'aigua pel seu pendent hidràulic. És molt probable que daten de l'època medieval i que deixaren d'utilitzar-se a finals d'aquesta època perquè a l'Edat Moderna se'n va perdre l'ús. També és possible que foren construïdes per operaris musulmans encara que ignorem la seua data.

Els coneixements hidràulics dels musulmans els permeteren ser també uns agricultors molt hàbils i treballadors, per la qual cosa resultaven molt rendibles per als seus senyors, que n'exportaven la producció. Els musulmans de la Marina, especialment els de la zona de Polop, Benidorm i la Vila Joiosa, produïen unes panses de gran qualitat que assolien els preus més alts del mercat. També cultivaven amb gran encert les ametles que eren un objecte d'exportació molt preuat. A més, la sericultura era una especialitat de totes les comunitats mudèjars, tot utilitzant la mà d'obra femenina per a filar la seda. Segons P. Iradiel, des de Dènia i Xàbia fins a Benidorm i Alacant que destacaven per la producció de figues seques i panses, s'estenia la regió de la fruita, cultivada preferentment per poblacions mudèjars.

Els senyors confiaven en els seus vassalls musulmans i de vegades els encomanaven missions comercials. Per exemple, en 1489, Joan de Cardona, senyor de Guadalest encarrega a Azmet, alfaquí de Beniardà, la venda de 300 quintars de panses en Benidorm. En data tan tardana com 1663, Beatriu Fajardo reclamava als clergues de Sant Nicolau 27 lliures, 3 sous i 2 diner que li devien a causa d'un antic censal contractat entre Mahomat Benimat, síndic de la moreria de Polop, i Geroni Sant Àngel *representant i sindich del clero y capellans de sant Nicolau*.

Però el poble cristià, al contrari dels reis i dels senyors, manifestava una clara hostilitat cap als mudèjars i el creixement de la xenofòbia per part de la població cristiana és progressiu al llarg dels segles XV i XVI. Es feia, per tant, necessari que els reis i els senyors els protegiren contra l'oberta hostilitat de les classes populars. No tenim constància a la Marina d'atacs a les moreries com va passar a la ciutat València el 1455, però era evident que els musulmans

tenien por i fugien al nord d'Àfrica. L'1 d'abril de 1503, Ferran el Catòlic escriví des de Saragossa i ordena al batle general de València, Dídac Torres, que atorgue llicència per tornar a les senyories de Polop, Benidorm, i Calp als musulmans que havien fugit a Barberia abans l'expulsió dels de Castella. Segons comunicava Alfons Fajardo, senyor de Polop i Benidorm, desitjaven tornar i no s'havien emportat res de valuós. A més, havien informat varies vegades sobre projectes corsaris dels musulmans nord-africans.

La guerra de les Germanies va ser un dels pitjors moments per als mudèjars perquè la xenofòbia cristiana s'accentuà de forma extraordinària. Consta l'activa participació dels mudèjars en l'exèrcit senyorial com a força de xoc contra els agermanats. Això explicaria, en part, l'odi agermanat cap als mudèjars i els bateigs col·lectius de mudèjars amb rames banyades en una sèquia que de vegades acabaven en esdeveniments tràgics com en el de Polop, on assassinaren la població musulmana. Lluís Fajardo, senyor de Polop i Benidorm, atribueix la despoblació de la seua senyoria de Benidorm a aquesta causa: *El qual por aver servido sus pasados y seguido la boz de su Magestad en el tiempo de las comunidades le destruyeron dichos comuneros sus tierras pegando fuego en ellas y degollandole mas de mil y mas vasallos por donde quedando muy pobres y aviendo sido tan notable el danyo no a sido possibile poderse reparar.*

En abril de 1525, esdevingué un fet inusual: el canvi d'actitud de la monarquia que va iniciar una política de progressiu enduriment de les condicions de vida dels mudèjars. El primer pas va ser l'acceptació per part de Carles I i de les autoritats eclesiàstiques de la validesa dels bateigs forçats fets en temps de les Germanies i la seua conversió obligada al cristianisme. A partir d'aquest moment els mudèjars són denominats moriscos o cristians nous. Aquesta mesura originà un alçament generalitzat dels mudèjars de tot el regne. A les nostres terres, la revolta va esclatar a la Marina, Guadalest i Confrides. La va iniciar un veí d'Algar anomenat Corban o també Selim al-Mansur. Es van fer forts a la serra de Bèrnia i es produïren algunes lluites, curtes però sagnants. Alguns preferiren l'emigració a la revolta: fugiren al nord d'Àfrica tot aprofitant la proximitat de la mar i la presència freqüent de naus corsàries. La revolta va acabar quan obtingueren la possibilitat d'acollir-se al perdó reial. Però tant la guerra de les Germanies com la posterior fugida de molts musulmans que no volien

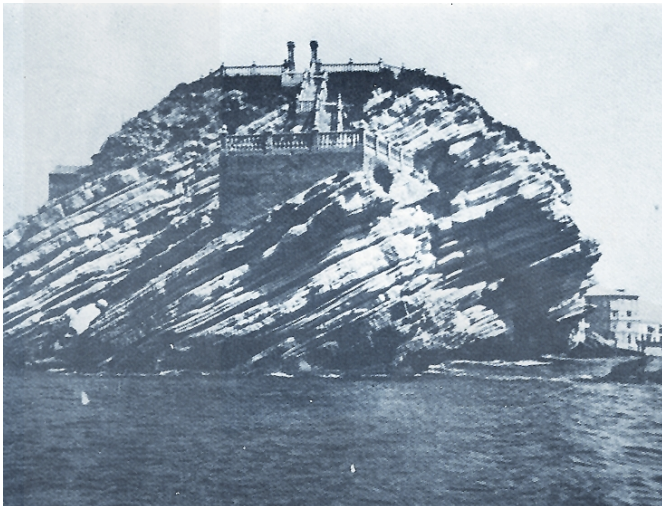
romandre a la seua terra i fingir que s'havien convertit al cristianisme, va provocar despoblació i greus problemes a la producció agrícola i econòmica de la Marina.

En 1535, durant la campanya d'evangelització forçada, el rector de Polop rep instruccions per tal d'instruir en la fe catòlica els cristians nous de la Nucia i Xirles, però no es diu res de Benidorm. Posteriorment, una pragmàtica de Felip II va empitjorar més la situació. S'establia l'obligatorietat d'aprendre el castellà en tres anys i es prohibia parlar, llegir o escriure l'àrab, tant en públic com en privat. Quedaven prohibits, a més, els seus costums peculiars: danses, vestits, cerimònies matrimonials, etc. S'establia l'obligació de tenir obertes les cases el divendres i tots els dies festius musulmans. Haurien de canviar els noms musulmans per altres cristians. Finalment, es prohibien els banys, que haurien de ser enderrocats pel seu caràcter religiós, i també es prohibia que els mudèjars tingueren esclaus negres.

En aquest context, no és sorprenent l'increment en les fugides clandestines dels musulmans de la Marina cap a Barberia en naus corsàries, tal com narra Escolano. La guarnició del fort de Bèrnia en va impedir algunes, però la majoria tingueren èxit. En la fugida col·laboraven fins i tot alguns cristians que obtenien beneficis econòmics. El 1542, es va processar Sanç Cardona que cobrava 2 ó 3 escuts per cada musulmà que passava de Guadalest fins la senyoria de Polop, on embarcaven clandestinament després. L'escassetat de població cristiana a Polop i Benidorm explica perquè la Marina havia esdevingut un bon lloc on s'amagaren els fugitius abans d'embarcar-se. Les dificultats de les autoritats per impedir-ho eren grans. Segons narra Escolano: *En el propio año, á doce de Marzo Jában, francés, y Mami Arnaut arribaron a las peñas de Elvir con seis galeotas, y echaron en tierra ciento cincuenta turcos, que se fueron al lugar de Polop, para embarcar los moriscos del y algunos del valle de Guadalest y Callosa vieron aquella noche fuegos en Artana, y en el rincón de Benidorm, y fueron a reconocerlo, y llegaron a tiempo que se querian embarcar moriscos de Orba, Laguar, valle de Gallinera y de otros lugares: y acometiendo á los turcos, que ya estaban en tierra, los hicieron embarcar, y evitaron la embarcación de los nuestros.*

Pel que fa a l'existència de població mudèjar en el segle XVI a Benidorm, tenim testimonis aparentment contradictoris. En 1562 Joan Baptista Cano, visitador

general de l'Arquebisbat, al seu informe sobre la visita a les senyories de la Marina, diu sobre els llocs de moriscos que Xirles té 40 cases, La Nucia 49 cases y *Benidorm lloc despoblat*. Per altra banda, segons escriu Vicent Llorca, en la nova delimitació de les parròquies manada fer en 1574 per sant Joan de Ribera, s'indica la xifra de població i es diu que el castell de Benidorm depén de Polop, que només l'habiten pescadors en temps de pesca i que hi havia 50 cases de moriscos *potser disseminats pel terme*. De tota manera, sembla clar que les possibilitats de fugir des de Benidorm eren molt grans i, si hi havia hagut població morisca disseminada pel terme durant el segle XVI, havia fugit a finals de la centúria. En 1609, ja no hi havia cap morisc a Benidorm.

Punta del Canfali

La intolerància cap als musulmans tindrà un tràgic final amb l'expulsió del 1609. Malgrat els beneficis econòmics que reportaven als senyors, la Cort

opinava que des del punt de vista polític era un perill per al Regne de València tenir una majoria de musulmans al seu territori. Se'ls atribuïa connivència amb els corsaris musulmans de Barberia i Turquia. Hi havia perill real que els musulmans valencians actuaren de quinta columna dels corsaris tot facilitant informació sobre quan i on s'haurien de llançar els atacs. Es van invocar aquests arguments per tal de procedir a l'expulsió dels musulmans. Més de 72.000 moriscos foren foragitats el 1609 pels ports d'Alacant, la Vila Joiosa, Xàbia i Dénia, tot deixant lliures grans quantitats de terres a la nostra comarca. La major part de la població va aplaudir aquesta mesura. Només s'oposaren els nobles en un primer moment: tenien por de perdre uns vassalls dòcils i laboriosos. Però el duc de Lerma, que era també senyor de Gandia i per tant senyor de moriscos, els va convèncer amb l'argument que totes les terres abandonades passarien a ser de la seua propietat. D'aquesta manera, finalitzava la presència a les nostres terres d'una, comunitat religiosa que havia estat viscut en ella durant quasi 900 anys, 300 dels quals havien estat de convivència amb els cristians.

En les llistes d'expulsats no figura cap cristià nou de Benidorm però sí que apareix el nom de la nostra ciutat en l'afer dels *morisquillos* o nens moriscos menors de 12 anys. Les autoritats disposaren que no havien de ser expulsats perquè per la seua edat no eren culpables de delictes. Per tant, haurien de romandre a la zona i ser acollits per famílies de cristians vells perquè els educaren en la fe catòlica. Privats dels seus fills menuts, els moriscos afegiren un dolor més a la seua penosa expulsió. Benidorm figura entre les poblacions que reberen la visita dels comissaris reials per tal de comprovar si alguna família cristiana n'hi havia acollit, però no figura en la relació de poblacions que havia acollit *morisquillos*.

Diccionari de Benidorm